

BİR SİVİL TOPLUM KURULUŞU OLARAK DİN DERNEKLERİ

Erol ERKAN
Dr., M.E.B.
erkanerol27@hotmail.com

Özet

Bu çalışma din derneklerini teorik olarak sivil toplum temelinde incelerken derneklerinin sivil toplum kuruluşu olarak adlandırılıp adlandırılmayacağını tartışmaktadır. Çalışmada din derneklerinin gönüllülük ilkesi ve şiddet karşıtlığı gibi nitelikleriyle sivil toplum kuruluşu olarak görülmüştür.

Anahtar kelimeler: Sivil Toplum, Sivil Toplum Kuruluşları, Din Dernekleri.

RELIGIOUS ASSOCIATIONS AS CIVIL SOCIETY ORGANIZATIONS

Abstract:

While evaluating the religious associations on the basis of civil society theoretically, this article discusses if they could be named as civil society organizations or not. The study observes religious associations as civil society organizations since they are organized on voluntary basis and stand against violence.

Keywords: Civil Society, Civil Society Organizations, Religious Associations.

Giriş: Sivil Toplum Olgusu

Sivil toplum, toplumsal hareketlerin organize olduğu alandır. Sivil toplum örgütleri ise, farklı ve hatta çatışmacı toplumsal çıkarların temsil edildiği, kendilerinin toplumsal tabanına, kitlesine, ilgi alanlarına ve etkinlik türüne uyacak biçimde şekillendiği kuruluşlardır. Her ne kadar sivil toplum ile STÖ'ler, arasında tam bir örtüşme durumu çoğunlukla kabul edilmese de STÖ'ler sivil toplumun temel taşıyıcısı olarak değerlendirilebilir. Ancak mevcut bütün örgütlenmeleri gerçekte sivil toplum alanına ait olduğunu söyleyemeyiz. Bunun için kurulan örgütlerin hoşgörü, şiddet karşıtlığı gibi temel normatif ilkelere sahip olması gerekir. Yalnızca kendi için çalışan, ayrımcı gruplar da sivil toplum örgütü olarak değerlendirilemez¹. Bu bağlamda sivil toplum kuruluşlarını iktidara sahip olma, para kazanma, ya da yasa dışı etkinliklere girme dışında ortak amaçlara yönelmiş insanların, gönüllülük ve bağımsızlık temeline dayalı olarak kurdukları bir örgüt² şeklinde tanımlayabiliriz.

Sivil toplumdaki bahsedebilmemiz için bir takım koşulların olması gerekmektedir. Sivil toplum literatüründe bahsedilen ve sivil toplum kavramıyla ilişkilendirilen özelliklerden temel bir kaç tanesini şu şekilde sıralayabiliriz: Devletten ve piyasadan bağımsız ve özerk olmak, çoğulculuğa duyulan saygı, hoşgörü, sivil değerler, gönüllük, gönüllü katılım ve aracı kuruluşlar. Bunların yanı sıra sivil toplumla ilgili mevcut modern tanımlar arasında yaygın bir şekilde kabul edilen Cohen ve Arato'nun sivil toplum tanımları içinde de dört temel kavram göze çarpmaktadır: Çoğulculuk: Çoğulculuğu ve özerkliği çeşitli yaşam imkânı temin eden aileler, enformel gruplar ve gönüllü kuruluşlar; Kamusalılık: Kültür ve iletişim kuruluşları; Mahremiyet: Kişisel gelişme ve ahlaki tercih alanı; Yasallık: Çoğulculuğu, mahremiyeti ve kamusalılığı devletten ve ekonomiden özerk tutmak için gerekli genel yasalar ve temel haklar. Benzer şekilde güçlü ve sağlıklı bir sivil toplumun varlığından söz edebilmek için Naidoo ve Tandon da bazı temel ilkelerin hayata geçirilmesi gerektiğinin altını çizmektedir. İlk olarak, hem devletten hem de ekonomiden bağımsız gönüllü örgütlerin özerkliğine olanak tanıyacak uygun bir atmosferin olması gerekmektedir. Diğer yandan, kurumsal çoğulculuk, amaçlarda farklılık ve değişik çıkarların uzlaşmasını sağlayabilecek sivil değerlerin, demokratik pratiklerin varlığı sağlıklı bir sivil toplumun tesisi için çok önemlidir. Tabana yayılan örgütlenmeler insanların demokratik pratiklerle ilişkiye geçmesi, toplumsal sermayenin ve iyi bir yönetimin geliştirilmesi için oldukça faydalıdır³.

¹Bahattin Akşit, Bahar Tabakoğlu, Ayşe Serdar, *Sivil Toplumun ve Katılımın Güçlendirilmesinde Sivil Toplum Kuruluşlarının Rolü*, Proje Kodu: SBB 3001, ODTÜ, Fen-Edebiyat Fak., Sosyoloji Bölümü, Ankara, 2002, s.32, 33, 36

²Philippe Ryfman, *Sivil Toplum Kuruluşları*, çev. İsmail Yerguz, İletişim Yayınları, İstanbul, 2006, s.34

³Akşit, Tabakoğlu, Serdar, *Sivil Toplumun ve Katılımın Güçlendirilmesinde Sivil Toplum Kuruluşlarının Rolü*, s.31-33

Sadece bir toplumda örgütlülük olması o toplum için sivil toplum örgütlülüğünden bahsetmemiz için yeterli değildir. Sivillığın kaynağı, içinde demokratik eğilimleri barındırması, karşılıklı çıkarların üzerinde yaşanan çatışmaların müzakere edilebilir bir ortamda ifade edilmesi, bunların silahlı çatışma ya da birbirini ortadan kaldıracak, yok edecek noktaya taşınmaması, bir kısım ön kabullerin -insan haklarının muhafazası gibi konularda- korunması ve bu ön kabuller üzerinden bu dayanışma örüntülerinin sağlanması gerekiyor⁴.

Sivillik için önemli koşullarından bir de “karşılıklılık” ilkesidir. Bu ilke, sivil toplumda var olan bir örgüt ya da oluşumun kendi varlığı kadar, karşısındakinin, kendisi gibi düşünmeyenlerin varlığını da onaylaması ve etik kurallar koyacaksa eğer; karşısındakinin kendi varlığını sürdürmesinin teminatı olarak görmesi gerekliliğidir. Bir sivil toplum örgütü, karşısındaki kendi gibi düşünmeyen örgütlerin yok edilmesine dönük bir takım hareketler ortaya çıktığında buna itiraz etmiyorsa, bunları sessizlikle karşılıyorsa -hatta destekliyorsa- orada sivil toplumdan söz etmek güçtür; ki bir gün kendisini yok edecek eğilimler devletten veya bir merkezden ortaya çıkabilir. Kendisine herhangi bir destek verecek kimseyi bulamaz. Bu sebeple, sivil toplumu sivil yapan şey bu ilkenin varlığıdır. Diğer bir ifadeyle kendi bireysel çıkarlarını öne çıkaran değil, toplumsalı öne çıkaran yaklaşımın varlığıdır⁵.

STÖ'lerin literatürde genel olarak kabul gören nitelikleri sıralanırken öncelikle STÖ'lerin devlet aygıtının dışında oluşmuş bir amaç birliğine sahip olmaları gerektiği belirtilir. Devlet politikalarını, yerel, ulusal veya uluslararası siyasi erk odaklarını veya bir siyasi partiyi destekleyen, amaç sistemlerini benimseyen ve dolayısıyla onların yönlendirmesine ve etki alanına açık olan kuruluşlar, STÖ olarak tanımlanamaz. Önemli olan STÖ'nün amacının, devletin amaç sistemleri ile açık bir örtüşme içinde olmaması, onların bir bileşeni ya da devamı niteliği taşımasıdır. Amacın belirlenmesinde ve takibinde devletin gücünün, tayin edici etkisinin olmamasıdır. STÖ'lerin ikinci önemli niteliği maddi kazanç ve kâr amacı taşımamaları, ticari, mali çıkar güdüsü ile organize olmalarıdır. Bir üçüncü özellik olarak “özerklik” vurgusu yapılır. Örgüt kimliği, amaçları, faaliyetleri gibi temel alanlarda yönetsel ve mali boyutta örgütün kendi gücüne, kararlarına dayanması, kendi kendisini belirlemesi ve kontrol etmesi anlamını taşır. STÖ'lerin nitelikleriyle ilgili son olarak gönüllülük temelinde örgütlenme ve faaliyet yürütmeleri gerektiği belirtilir. Gönüllülük, yalnızca örgüte üye olmada ve üyelikten ayrılmada değil, aynı zamanda örgüt faaliyetlerine yapılacak maddi ve maddi olmayan katkılarla, örgüte ayrılacak

⁴Gülün Erdoğan Tosun, “Sivillik, Karşılıklılık ve Diğerkâmlık Eğilimlerinin Gözlenebildiği Sivil Toplum Demokratikleşme Sürecinin Tamamlayıcısı Olacaktır”, içinde: Sivil Toplum Kavramı Tartışmaları, Hazırlayan: Murat Şentürk, Aynur Erdoğan, Kaknüs Yayınları, İstanbul, 2008, s.128-129

⁵Tosun, “Sivillik, Karşılıklılık ve Diğerkâmlık Eğilimlerinin Gözlenebildiği Sivil Toplum Demokratikleşme Sürecinin Tamamlayıcısı Olacaktır”, s.129

emekle ve zamanla ilgili olarak üyenin özgür iradesinin tek belirleyici olması gerektiği anlamını taşır⁶.

Hadenaus ve Uggl, STÖ'leri izah ederken altı ilke üzerinde durmaktadırlar. Öncelikle, STÖ'ler devletten ve toplumun diğer iktidar odaklarından bağımsız olmalıdırlar. İkinci olarak, STÖ'ler kendilerini yerel topluluklarla sınırlamamalı, yerel ve ulusal seviye arasında aracı bir yapıya bürünerek örgütün kalitesini artırmaya gayret etmelidirler. Üçüncü olarak, STÖ'ler kamusal alandan tamamen bağımsız olmamalı ve sivil toplum ve kamusal alan arasında köprüler oluşturmalıdır. Dördüncü olarak, bütün herkese açık olmalı, beşinci olarak STÖ'lerin kendileri demokratik bir yapıya sahip olmalıdırlar. Son olarak, STÖ'ler yatay ilişkiler ve bağlar kurmalıdır. Ancak Hadenaus ve Uggl bu ilkelerin ideal olana karşılık geldiğini ve aslında sivil toplum alanındaki örgütlerin nadiren ilkelerin tamamını yerine getirdiğini belirtmektedirler⁷. STÖ'lerle ilgili bu kısa açıklamadan sonra şimdi dernekler üzerinde durabiliriz.

Sivil Toplum Kuruluşu Olarak Dernekler

Birey olarak sesini duyurmanın güçleştiği modern toplumlarda örgütlenme ihtiyacı kendini hissettirir. Bu nedenle ortak düşünceleri veya benzer çıkarları olan kişiler bir araya gelerek bir takım gruplar oluştururlar. Gruplar aracılığıyla daha kolay ve güvenli bir şekilde ortak ideallerini gerçekleştirme veya çıkarlarını koruma imkânına kavuşurlar. Toplum içerisinde ağırlıklı bir yapı kazanmak isteyen bireylerin bir araya gelerek oluşturduğu kurumlardan biri de derneklerdir⁸.

Dernek, belli bir gayenin gerçekleştirilmesi ya da takibi için ikiden fazla kişinin bilgilerini ve faaliyetlerini devamlı olarak birleştirdikleri, örgütlenmiş, tüzel kişilikle donatılmış bir insan topluluğudur⁹. Derneklerle ilgili dikkat çekilen nokta birey ile devlet arasında bir ara bölge, tampon mekanizma oluşturmalarıdır. Hızlı ve kapsamlı değişmelerin yaşandığı toplumlarda ortaya çıkan bu tampon mekanizmalar, bu ara formlar değişimin yaşandığı zamanlarda var olan kurumlardır¹⁰. Bu kurumlar toplumla bütünleşmeyi sağlamakta, bireylerin kendilerini yalnız ve güvensiz hissetmelerini önlemektedir. Ancak diğer yandan derneklerin rekabetçi toplumlarda çatışmayı taşıyıcı, sürdürücü ve

⁶Nergis Mütevellioğlu, Can Deniz Köksal, *Sivil Toplum Kuruluşlarında Üyelerin Örgütsel Etkinliklere Katılma Düzeyini Farklılaştıran Etkenler*, Proje No: SBB-3007, Akdeniz Üniversitesi, İ.İ.B.F. Antalya, 2002, s.13-15

⁷Akşit, Tabakoğlu, Serdar, *Sivil Toplumun ve Katılımin Güçlendirilmesinde Sivil Toplum Kuruluşlarının Rolü*, s.37

⁸Ahmet N. Yücekök, "19. Yüzyıldan Günümüz Türkiye'sine Sivil Toplum Kuruluşları ve Siyaset Sosyolojisi İlişkileri", Tanzimat'tan Günümüze İstanbul'da STK'lar, Ed. A. N. Yücekök/İ. Turan/M.Ö. Alkan, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayını, İstanbul, 1998, s.4

⁹Ahmet N. Yücekök; *Türkiye'de Örgütlenmiş Dinin Sosyo-Ekonomik Tabanı (1946-1968)*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1971, s.103

¹⁰Rüstem Erkan, *Kentleşme ve Sosyal Değişme*, Bilimadamı Yayınları, Ankara, 2002, s.127

kanalize edici rolleri de bulunmaktadır. Rekabetçi toplumlarda ihtiyaçlar, talepler, memnuniyetsizlikler bu tür kurumların temsilciliğini yaptıkları sosyal grupların çıkarlarına uygun şekilde kabul ettirilmeye çalışılır. Ekonomik gelişmenin neden olduğu sosyal hareketliliğin, ihtisaslaşmanın ve iş bölümünün beraberinde getirdiği çıkar farklılaşması, benzer çıkarları ve görüşleri savunanların örgütlenmesi gereğini ortaya koymuş, böylelikle oluşan farklı gruplar topluma, giderek dengeli, çoğulcu bir görünüm kazandırmışlardır. İkincil gruplar, ikincil yapılar olarak da adlandırılan bu kuruluşlar bilhassa Batı'da devletin kayıtsız şartsız egemenliğini kırmışlardır¹¹.

Belirli bir amaca hizmet etmek için kurulan dernekler halkın ihtiyaçlarının rasyonel bir ifadesidir. Yoğun olarak dernekleşme uzmanlaşmış, atomize olmuş, iş bölümünün artıp, siyasal katılımın arttığı, sanayileşmiş toplumlarda görülmektedirler. Çünkü bu tür toplumlarda toplumsal hareketlilik artmıştır. Toplumsal hareketlilik beraberinde geniş bir "siyasallaşmış" vatandaş topluluğuna neden olur. Bu topluluk sayıca büyüdükçe siyasal kurumların ve işlemlerin değişmesi için gittikçe büyüyen bir baskı başlar. Bunun diğer sonucu olarak da siyasal sürece yön veren insan ihtiyaçlarında bir değişme yaşanır. Bu değişim siyasal süreci de etkileyecektir. İnsanların ilgileri yerel bölgelerden ulusal düzeye çıktıkça, eski örf, adet ve geleneklerini terk edip mesleklerinde ve yaşadıkları yerlerde değişmeler yaşanınca ihtiyaçlarında da belirgin bir değişim olacaktır. Toplum gelişip değiştikçe ve atomize hale dönüştükçe birey toplum içerisinde önemini kaybedecek, devasa kuruluşlar, büyük şehirler ve gayr-i şahsi, ulaşılması zor siyasal yapı karşısında aciz duruma düşecektir. Böyle bir ortamın doğal sonucu olarak dernekleşme olayı hız kazanacaktır. Yoğun bir uzmanlaşma dolayısıyla amaç farklılığının arttığı bir toplumda benzer görüş ve amaca sahip kişiler bir araya gelmek isteyeceklerdir. Çünkü toplumda sosyal, siyasal ve ekonomik örgütlerin büyüdüğü gibi bireyin uğraşmak zorunda kaldığı sorunlar da büyümüştür. Birey problemlerini çözebilmek için dayanışma ihtiyacı duymaktadır. Toplumsal ihtiyaçların neden olduğu böylesine bir zorunluluk sonucu dernekler kurulmaya başlar. Birey, amaçlarının ve görüşlerinin paylaşıldığı bu kurumlarda artık o devasa toplum karşısında cılız bir varlık değildir. Birey dernekleşme sayesinde başka kuruluşlara, örgütlere baskı yapabilecek, siyasal, sosyal ve ekonomik yaşantısına yön veren kararları ve unsurları etkileyebilecek bir duruma gelmiştir. Dernekleşme ile birlikte siyasal ve sosyal yapıda değişimler olacak, devletin ve diğer birkaç kuruluşun dışında kişinin bağıllık duyacağı birçok örgüt ortaya çıkacak, paylaşılan bir siyasi yapı ve çoğulcu bir toplum düzeyine geçilecektir¹².

¹¹Yücekök, *Türkiye'de Örgütlenmiş Dinin Sosyo-Ekonomik Tabanı(1946-1968)*, s.55, 79

¹²Yücekök, *Türkiye'de Örgütlenmiş Dinin Sosyo-Ekonomik Tabanı(1946-1968)*, s.3-4

Dernekler modern toplumlarda görülmektedirler. Atomize ve çok yönlü karmaşık bir toplumda ortak idealleri veya benzer çıkarları olan kişileri bir araya getirme ve onlara dayanışma imkânı temin ederek onları daha güçlü kılma gereği ile oluşan dernekler böyle bir dinamizme sahip olmayan geleneksel toplumlarda görülmezler. Zira pazar için üretimin az olduğu, ekonominin daha çok tarıma dayandığı, feodal ilişkilerin egemen olduğu, sanayileşmenin, iş bölümünün, uzmanlaşmanın gelişmediği geleneksel toplumlarda dernekleşme ortamı ve ihtiyacı yoktur. Ancak geleneksel toplumdan modern topluma geçiş süreciyle birlikte bireyler bazı problemlerle karşı karşıya gelmişlerdir. Bu sorunları çözmek için bireyler kendileri gibi düşünenlerle bir araya gelme ihtiyacı duymuş ve bunun sonucunda dernekler ortaya çıkmıştır¹³.

Dernekleşme bir sivil toplum ölçütü olarak ele alındığında ve yerleşik demokrasilerle karşılaştırıldığında Türkiye'nin sivil toplum yapısının çelimsiz olduğu söylenebilir. Türkiye'de dernekleşme eğilimi yerleşik demokrasilere oranla bir hayli düşük gibi görünmektedir. Çünkü özgürlüklerin gelişimi ile derneklerin gelişimi birbirine paraleldir. Türkiye'de özgürlüklerin kısıtlandığı darbe dönemlerin ve özellikle "dernekçilik" teriminin bir tür bozgunculuk gibi algılandığı 1980-1983 askeri hükümetinden sonra, dernekleşmenin iyice sekteye uğradığını görmekteyiz. Bunun etkilerinin 90'lı yıllara kadar sürdüğünü görülmektedir. Ancak 1990'lı yılların ortalarına doğru yeniden bir toparlanma sürecine girdiğini söyleyebiliriz.¹⁴ Bu da derneklerin gelişiminin ancak demokratik yapılarda mümkün olduğunu açıkça ortaya koymaktadır.

Bireysel, toplumsal, etnik, dinsel vb. taleplerin çıkarların kamusal alandaki temsilcileri olarak sivil toplum örgütleri bu talep ve çıkarları birleştirip yoğunlaştırdıkları ölçüde demokrasiye de katkı sunmaktadırlar. Toplumsal taleplerin-çıkarların temsilcisi ve birleştiricisi olarak sivil toplum örgütleri, resmi siyasetin dışladığı, siyasal parti kurarak tek başlarına siyasal iktidara erişmeleri mümkün olmayan, kadınlar, etnik azınlıklar gibi marjinal kesimlerin taleplerinin de temsilcisidir. Demokratik sivil toplum, özgür ve özerk kamusal tartışmanın alanını bu gruplara da açtığı için, marjinal taleplerinin demokratik mücadelesi için uygun bir zemin hazırlar. Bunların yeraltına kaymalarına engel olur. Siyasal iktidarı etkileme ve denetlemeye katılım imkânı sunan sivil toplum, demokrasi için güçlü bir alt yapının temellerini atar. Zira bu ara formda vatandaşlar nasıl bir araya geleceklerini, aralarında nasıl bir diyalog süreci başlatabileceklerini, daha da önemlisi, sosyal inisiyatif alabilmeyi öğreneceklerdir. Başarılı oldukları takdirde sivil toplum sayesinde demokrasi

¹³Yücekök, "19. Yüzyıldan Günümüz Türkiye'sine Sivil Toplum Kuruluşları ve Siyaset Sosyolojisi İlişkileri", s.4

¹⁴Ersin Kalaycıoğlu, "Sivil Toplum ve Neopatrimonyal Siyaset", içinde: Küreselleşme, Sivil Toplum ve İslam, Der. E. Fuat Keyman, A. Y. Sarıbay, Vadi Yayınları, Ankara 1998, s.127

için hayati öneme haiz şahsi çıkarlar ve kamusal çıkarlar arasındaki hassas dengenin ortaya çıkması da beklenmektedir¹⁵. Ayrıca sivil toplum örgütleri toplumsal ve siyasal düzeyde güveni üreten ve yayan kurumlar olarak, devletin meşruluğunu pekiştirir. Yurttaşlar yöneticileri kendilerinin de üye olduğu gruplarının üyeleri arasından seçtiğinde güven düzeyi artacaktır¹⁶.

Sivil Toplum Kuruluşu Olarak Din Dernekleri

Sivil toplum alanında ortaya çıkan örgütlerden biri de din dernekleridir. Kapitalist gelişme toplumun statik yapısında büyük değişimlere neden olmuş, gelişen ulaşım ve haberleşme sonucu inançlar ve değerler yıkılmış, küçük işletmeler dağılmış, sanayileşme ve büyük ticaret esnaf üzerinde olumsuz etkilerde bulunmuştur. Bu yeni koşullara kendi uyduramayan insanlar, yabancı bir toplumda bir kişilik bunalımına sürüklenmişlerdir. Büyüyen toplum karşısında kendilerini güçsüz hissedenenlerin, yeni düzeni anlamsız bulanların, yıkılan, yok olan örf, adet ve normları yeniden kurmak isteyenlerin ve kendilerini toplumdan kültürel ve sosyal bakımlardan soyutlanmış görenlerin, yani bütünüyle topluma yabancı olanların imdadına yine din koşmuştur¹⁷.

Bu noktada din temelli örgütlenmeler neticesinde din dernekleriyle karşılaşmaktayız. Din dernekleri sanayileşme sonucu yaşanan bunalımı yatıştırma bakımından önemli bir işlev görebilmektedir. Ancak bununla birlikte burada yine tartışma konularından birisi de din derneklerinin sivil toplum örgütü olarak değerlendirilip değerlendirilemeyeceği meselesidir. Örneğin Tekeli'ye göre STÖ'lerin sahip olduğu en belirgin özelliklerinden biri gönüllülüktür. Ayrıca STÖ'ler siyasal iktidarı ele geçirmeyi hedeflemezler ve hiyerarşik bir yapıya sahip değildir, yatay ilişkiler barındıran konu merkezli örgütlerdir. Bu bakımdan tarikatlar, siyasi partiler, ekonomik kuruluşlar STÖ olarak görülemezler¹⁸. Buna karşın Çaha'ya göre ise, sivil toplum, bir özel örgütlenişler alanını kapsar. Özel örgütlenişler alanı ise salt ekonomik yapı ile ilgili değildir. İdeolojik ve kültürel platformda en önemli yeri siyasi partiler, sendikalar ve dernekler gibi özel örgütler alır. Dolayısıyla Çaha'ya göre, devletin doğrudan denetimi altında tuttuğu alanların dışında ve ekonomik ilişkilerin nispeten bağımsız olduğu, katılımın gönüllü ve rızaya dayalı olarak gerçekleştiği kurumlar olması itibarıyla din derneklerini sivil toplum örgütü olarak kabul edebiliriz¹⁹. Dini cemaatlerle ilgili de benzer bir tartışma yapılmaktadır. Ömer

¹⁵Ali Murat Yel, "Sivil Toplum ve Demokrasi", içinde: Sivil Toplum Kavramı Tartışmaları, Haz. Murat Şentürk, Aynur Erdoğan, Kaknüs Yayınları, İstanbul, 2008, s.143-144

¹⁶Gülgün Erdoğan Tosun, *Demokratikleşme Perspektifinden Devlet-Sivil Toplum İlişkisi*, Alfa Yayınları, İstanbul, 2001, s.174

¹⁷Yücekök, *Türkiye'de Örgütlenmiş Dinin Sosyo-Ekonomik Tabanı(1946-1968)*, s.159-160

¹⁸İlhan Tekeli, "Sivil Toplum Kuruluşları-Yasalar-Etik-Deprem", içinde: Sivil Toplum Kuruluşları ve Etik Sempozyumu, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 2000, s.111

¹⁹Ömer Çaha, *Aşkın Devletten Sivil Topluma*, Çağdas Kültür Yayını, İstanbul, 2000, s.63

Çaha, bireysel iradeye dayalı olması itibariyle dini cemaatleri de sivil toplum kuruluşu olarak değerlendirmektedir. Çünkü O'na göre, sivil toplumun en önemli kriterinin bireysel iradeye dayalı olmasıdır²⁰.

Kukathas'a göre de sivil toplum, izole ve ayrı bireylerden değil topluluk ve cemaatlerden teşekkül etmektedir. İçindeki topluluklar sadece ticari iş ile alakalı değil, daha önemlisi ekonomik kaygılardan ziyade duygusal bağımlılık ve ahlâkî taahhütlerle ilgili, yani insanların kimliklerine kök salan bağımlılıklara yol açan topluluklardır. Kukathas için, en önemli topluluk ve cemaatler dini nitelikte olanlardır. İnsanların hayatlarına anlam katan amaçların takip edilmesine aracılık ettiklerinden ötürü bu topluluklar önemlidir. Hakikatte, neyin değerli olduğu ve bunun nasıl aranacağına anlaşılmaması da bu topluluklar sayesinde. İnsanlar bu tür topluluklar sayesinde dünyadaki yerini bulmaya çalışırlar. Esasında insanı insan yapan tam da sivil toplumdaki din gibi bağımlılıklardır. İnsanların sivilleşmesi de burada gerçekleşir²¹. Bulaç da, modern durumlarda teşekkül eden cemaat yapılarının, birey ile merkezi iktidar arasında geniş bir "sivil alan"a işaret etmekte²² olduğunu belirtir.

Sivil toplumun en önemli kıstası gönüllülüktür. Burada net olan şey şu ki; aile, klan, millet gibi tabii cemaatlerde, bireyin iradesinin üstünde cemaat iradesi söz konusu iken, dinden kaynaklanan cemaatlerde bireysel irade söz konusudur. Yani birey, dini cemaatlere özgür iradesiyle ve gönül rızasıyla katılmaktadır²³. Dolayısıyla dini cemaatlerin sivil toplumun önemli bir niteliğini taşıdığı açıkça görülebilmektedir. Birey dini cemaatlere tamamen bireysel tercihi ve gönül rızası ile girmekle beraber mensubiyetten sonraki kararlarını değerlendirdiğimizde söz konusu örgütlerin yapı ve işlevine göre farklılık görülebilir ve bu farklılıkları da son tahlilde girişteki tercihe ve gönüllü teslimiyete bağladığımızda hala bireysel iradenin var olması açısından sivil toplum örgütü olarak nitelemeyi mümkün kılan bir değerlendirmede bulunabiliriz.

Sonuç

Bugün din dernekleri ile ilgili çalışmalara bakıldığında, din derneklerine katılımın neredeyse tamamen gönüllü olarak, bireyin özgür iradesiyle gerçekleştiği görülmektedir. Din derneklerine katılımın sivil toplumun en önemli koşullarından biri olan "gönüllülük" ilkesi çerçevesinde gerçekleştiği sonucuna ulaşılmaktadır.

²⁰Çaha, *Aşkın Devletten Sivil Topluma*, s.63

²¹Chandran Kukathas, *"İslam, Demokrasi ve Sivil Toplum"*, çev. İbrahim Dalmış, içinde: İslam, Sivil Toplum, Piyasa Ekonomisi, editör: Ömer Demir, Liberte Yayınları, Ankara, 1999, s.28

²²Ali Bulaç, *Din-Kent ve Cemaat Fethullah Gülen Örneği*, Ufuk Kitap, İstanbul, 2008, s.81

²³Yünni Sezen, *Sosyolojik Açısından Din: Dinin Sosyal Müesseseler Üzerindeki Tesirleri*, M.Ü.İ.F. Yay., İstanbul, 1993, s.83

Sivil toplum kuruluşlarının önemli özelliklerinden biri de şiddet karşıtı olmalarıdır. Din derneklerine bu açıdan bakıldığında din derneklerinin kendi sorunlarını hukuk çerçevesinde çözme düşünceleri oldukları, şiddet eğilimli olmadıkları, hukuk çerçevesinde örgütlendikleri, bir takım hakları dile getirdikleri görülmektedir. Dolayısıyla bu, din derneklerinin sivil toplum örgütleri olarak değerlendirilmesi güçlendirmektedir.

Modern yaşam belirli kültürel, sosyal ve politik amaçlar doğrultusunda yeni bir dünya görüşüyle, yeni bir siyasal davranış ahlakıyla düzeni sürekli dönüştürmeyi de içermektedir²⁴. Bu beraberinde bir travmaya da neden olabilmektedir. Modern toplumlarda yaşanan kişilik krizi ve yabancılaşmaya karşı etkin bir rol üstlenmesi itibariyle dernekler, özellikle din dernekleri modern toplumda insanlar için önemli olabilmektedirler. Din derneklerini, devletin boş bıraktığı alanda faaliyet yürüten, bu meyanda toplumsal bir takım ihtiyacı karşılayan, yaşanan bunalımı yatıştırma açısından etkili olabildikleri gibi, onları, modernliğin dayattığı tek tipleşmeye karşı bir kimlik kazanma mücadelesi olarak da değerlendirmek gayet mümkündür.

Kaynakça

- AKŞİT, Bahattin, Bahar Tabakoğlu, Ayşe Serdar, *Sivil Toplumun ve Katılımın Güçlendirilmesinde Sivil Toplum Kuruluşlarının Rolü*, Proje Kodu: SBB 3001, ODTÜ, Fen-Edebiyat Fak., Sosyoloji Bölümü, Ankara, 2002
- BULAÇ, Ali, *Din-Kent ve Cemaat Fethullah Gülen Örneği*, Ufuk Kitap, İstanbul, 2008
- ÇAHA, Ömer, *Aşkın Devletten Sivil Topluma*, Çağdas Kültür Yayını, İstanbul, 2000
- ERKAN, Rüstem, *Kentleşme ve Sosyal Değişme*, Bilimadamı Yayınları, Ankara, 2002
- GEVGİLİLİ, Ali, *Türkiye’de Yenileşme Düşüncesi*, *Sivil Toplum*, Basın ve Atatürk, Bağlam Yayınları, II. Baskı, İstanbul, 1990
- KALAYCIOĞLU, Ersin, “*Sivil Toplum ve Neopatrimonyal Siyaset*”, içinde: Küreselleşme, Sivil Toplum ve İslam, Der. E. Fuat Keyman, A. Y. Sarıbay, Vadi Yayınları, Ankara, 1998
- KUKATHAS, Chandran, “*İslam, Demokrasi ve Sivil Toplum*”, çev. İbrahim Dalmış, içinde: İslam, Sivil Toplum, Piyasa Ekonomisi, editör: Ömer Demir, Liberte Yayınları, Ankara, 1999
- MÜTEVELLİOĞLU, Nergis, Can Deniz Köksal, *Sivil Toplum Kuruluşlarında Üyelerin Örgütsel Etkinliklere Katılma Düzeyini Farklılaştıran Etkenler*, Proje No: SBB-3007, Akdeniz Üniversitesi, İ.İ.B.F. Antalya, 2002
- RYFMAN, Philippe, *Sivil Toplum Kuruluşları*, çev. İsmail Yerguz, İletişim Yayınları, İstanbul, 2006
- SEZEN, Yümnü, *Sosyoji Açısından Din: Dinin Sosyal Müesseseler Üzerindeki Tesirleri*, M.Ü.İ.F. Yay., İstanbul, 1993
- ŞENTÜRK, Murat, Aynur Erdoğan, Kaknüs Yayınları, İstanbul, 2008

²⁴Ali Gevgilili, *Türkiye’de Yenileşme Düşüncesi*, *Sivil Toplum*, Basın ve Atatürk, Bağlam Yayınları, II. Baskı, İstanbul, 1990, s.121

TEKELİ, İlhan, “*Sivil Toplum Kuruluşları-Yasalar-Etik-Deprem*”, içinde: Sivil Toplum Kuruluşları ve Etik Sempozyumu, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 2000

TOSUN, Gülgün Erdoğan, *Demokratikleşme Perspektifinden Devlet-Sivil Toplum İlişkisi*, Alfa Yayınları, İstanbul, 2001

Sayfa | 250“*Sivillik, Karşılıklık ve Diğerkamlık Eğilimlerinin Gözlenebildiği Sivil Toplum Demokratikleşme Sürecinin Tamamlayıcısı Olacaktır*”, içinde: Sivil Toplum Kavramı Tartışmaları, Hazırlayan:

YEL, Ali Murat, “*Sivil Toplum ve Demokrasi*”, içinde: Sivil Toplum Kavramı Tartışmaları, Haz. Murat Şentürk, Aynur Erdoğan, Kaknüs Yayınları, İstanbul, 2008

YÜCEKÖK, Ahmet N.,“*19. Yüzyıldan Günümüz Türkiye’sine Sivil Toplum Kuruluşları ve Siyaset Sosyolojisi İlişkileri*”, Tanzimat’tan Günümüze İstanbul’da STK’lar, Ed. A. N. Yücekök/İ. Turan/M.Ö. Alkan, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayını, İstanbul, 1998

.....“*Türkiye’de Örgütlenmiş Dinin Sosyo-Ekonomik Tabanı (1946-1968)*”, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1971